

Данијела З. Радовановић¹*Економска школа „Ђука Динић”, Лесковац**Филозофски факултет у Нишу**Докторске академске студије србистике*

ГЛАГОЛИ ЧУЛНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ У ГОВОРИМА ЛУЖНИЧКОГ И ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА: СЕМАНТИЧКО- ТВОРБЕНИ АСПЕКТ

Предмет овога рада су глаголи чулне перцепције у тимочко-лужничком и призренско-јужноморавском дијалекту. У корпус истраживања ушли су глаголи који су ексцерпирани из *Речника говора Лужнице*, аутора Љубисава Ћирића и *Речника говора јабланичког краја*, ауторке Радмиле Жугић. Семантичко-творбеном анализом у раду су обухваћени глаголи визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактилне перцепције. Највећи број глаголских лексема је из лексичко-семантичких група глагола тактилне и визуелне перцепције, док је најмањи број лексема био у групи глагола аудитивне перцепције. Најчешће успостављани парадигматски односи међу истраживаним лексемама су односи синонимије. Значајан део перцептивне дијалекатске лексике чине деминутивни глаголи. У грађи се нашао и велики број префиксала основних перцептивних глагола, при чему се у префиксалној творби као најпродуктивнији показао префикс *по-*, који је често и први у линеарном низу двопрефиксалних перцептивних глагола.

Кључне речи: глаголи перцепције, семантичко-творбена анализа, лексичко-семантичка група, префиксали.

1. Увод

Перцепција се сматра сложеним процесом који подразумева „организовање, интегрисање и интерпретацију информација добијених путем чулних органа” (ПОПОВИЋ 2016: 4). Чулна перцепција одраз је човековог доживљаја света путем чула, те отуда постоје и многобројни начини у језику да се оно што се перципира језички изрази. Слика света која је запечаћена у језику, разликује се од научне слике света (АПРЕСЈАН 1995: 629) па је тако на пример у науци још увек отворено питање које се односи на укупан број чула, док се у лингвистичким истраживањима полази од схватања да постоји пет чула: чуло вида, чуло слуха, мириса, укуса и осетљивости или додира (ПОПОВИЋ 2016: 28). Перцептивна лексика сматра се универзалном јер је део лексичког фонда било кога језика, те тако чини и битан део

¹ radovanovic.danijela@ekonomskale.edu.rs

дијалекатске лексике. Подстицај за истраживање пронашли смо управо у универзалности ове лексике у том смислу што смо желели да проверимо какво је место перцептивне глаголске лексике у истраживаним дијалектима, тј. којим се дијалекатским лексемама исказују основне ситуације визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактичне перцепције. Наиме, сматра се да човеку, као индивидуи и личности, одговара управо сензорно-перцептивна организација, која је, са своје стране, укључена у општу структуру људског развоја (АНАЊЕВ 1982: 8), те смо претпоставили да су и дијалекти богати глаголима којима се оваква организација може изразити. У перцептивне глаголе спадају глаголи визуелне, аудитивне, олфакторне, густативне и тактичне перцепције, односно сви они глаголи чије се значење може идентификовати примитивом 'перципирати' (РИСТИЋ 2011: 33). Семантичку структуру глагола перцепције које у овом раду разматрамо можемо представити моделом перципирати + чулни стимулус.

Предмет овога рада су глаголи чулне перцепције у два дијалекатска речника: *Речнику говора јабланичког краја* Радмиле Жугић (у раду РГЈК) и *Речнику говора Лужнице* Љубисава Ћирића (у раду РГЛ). Анализом неће бити обухваћени глаголи емитовања светлости и звука као што су *пишти*, *вужди*, *раздањује се*, *светли*, *блэсне*, *шушти* и слично јер се они не сматрају глаголима перцепције у ужем смислу, иако су са њима тесно повезани. Главни циљ овога рада јесте представљање семантичких и творбених карактеристика глагола чулне перцепције у говорима лужничког и јабланичког краја.

2. Теоријско-методолошке основе истраживања

2.1. Претходна истраживања

Пре него што пређемо на истраживачки део рада, осврнућемо се на најзначајнија досадашња истраживања у области перцептивних глагола, али и дијалекатске глаголске лексике. Драгана Поповић (2016) детаљно је истраживала глаголску перцептивну лексику, односно предикате перцепције руског и српског језика. Руски и српски језик поредила је у односу на појаве које су првобитно уочене у енглеском језику. Она најпре издваја чланове парадигми предиката перцепције руског и српског језика, а потом утврђује изходне ситуације за сваки од модалитета перцепције, као и видске корелате издвојених чланова парадигми.

Стана Ристић (2011) на основу лексичкосемантичке и граматичке анализе примера употребе глагола *видети* и *гледати* на корпусу Речника САНУ установљава опште карактеристике поткласе глагола визуелне перцепције, који, како она тврди, припадају класи перцептивних глагола. С. Ристић (2011: 33) за сваки од пет видова перцепције установљава три регуларне серије гла-

гола, који организују семантичку парадигму са укупно 15 јединица, као основу општег лексикографског типа у сфери перцептивне лексике: *видети–бити виђен–гледати*; *чути–бити чут–слушати*; *мирисати (осећати мирис)–мирисати (запахнути мирисом некога)–мирисати (помирисати)*; *осећати укус–бити укусан–пробати*; *осетити–изазвати осет–додиривати*.

Семантику старословенских глагола чулне перцепције осветљава Јасмина Грковић-Мејџор (2013), посебно путеве и услове њихове метафоризације. Грковић-Мејџор разматра неколико глагола на корпусу Маријиног јеванђеља и фокусира се на три скупине ових глагола: глаголе генералне чулне перцепције, глаголе визуелне и глаголе аудитивне перцепције. Ауторка указује на семантичка обележја на којима се заснива мапирање чулне перцепције у когнитивни домен и објашњава на који начин старословенске језичке структуре „одражавају когнитивну динамику перцепције и когниције” (ГРКОВИЋ-МЕЈЏОР 2013: 11).

У српској лингвистици најдетаљније су истражени глаголи визуелне перцепције. Глаголима ове лексичко-семантичке групе посебно су се бавили Ж. Марковић (2006; 2007; 2012; 2013; 2019; 2023); С. Ристић (2011); Н. Арсенијевић (2021). Н. Арсенијевић (2021) истражује семантичка обележја српских глагола визуелне перцепције и начине њихове граматикализације. Ова ауторка својим семантичко-синтаксичким приступом обухвата „све или барем већину глагола визуелне перцепције у српском језику” (АРСЕНИЈЕВИЋ 2021: 48), при чему за полазиште свог истраживања узима примање визуелних утисака као њихову најважнију и повезујућу компоненту. Ж. Марковић утврђује четири улоге аргумената ових глагола: „улогу перципијента, објекта перцепције, органа опажања и специјалног детерминатора” (МАРКОВИЋ 2012: 71).

Милка Ивић (2007) посматра два прототипична глагола из лексичко-семантичке групе глагола олфакторне перцепције – *мирисати* и *смрдеи* и закључује да ова два глагола испољавају својства према којима се могу сврстати у опозициони пар немаркирана јединица према маркираној, затим да глагол *мирисати* чини немаркираном лексемом и то што се реализује и као прелазни и као непрелазни глагол, те се с тим у вези „именица данас, у стандардном српском језику, уз глагол мирисати и њему одговарајуће префиксалне изведенице може отелотворити у четири различите граматичке форме [...] док су за глагол *смрдеи* доступна само два морфосинтаксичка облика именичке јединице” (ИВИЋ 2007: 301).

У дијалекатској литератури велики је број радова који за предмет истраживања имају префиксале, међу којима има оних чије се значење везује за чулну перцепцију. Радмила Жугић (2015) на грађи из више дијалекатских речника призренско-тимочких говора и речника бугарског језика истражује двопрефиксалне глаголске деминутиве у српском и бугарском језику. Ауторка закључује да су у призренско-тимочким говорима далеко бројнији де-

минутиви од глагола свршеног вида и да су лако препознатљиви. У њеној грађи нашли су се, између осталих, и деминутиви перцептивних глагола. Као најфреквентније префиксе за које се у двопрефиксалним глаголима призренско-тимочких говора везује префикс *по-* ова ауторка наводи префиксе: *при-*, *на-*, *з(а)-* и *раз-*. Р. Жугић (2007) још закључује да префикс *по-*, у зависности од творбено-семантичког типа, може имати функцију деминуције и перфективизације радње основног глагола, али да у двопрефиксалном глаголу може представљати обавезан творбени елемент без кога бисмо имали семантички празне конструкције, те да глаголски деминутиви у призренско-тимочким говорима образовани префиксом *по-* ”представљају језичку релативност у односу на стандардни српски језик” (ЖУГИЋ 2007а: 269). Ирена Грицкат (1955/56) анализира деминутивне глаголе у српскохрватском језику и закључује да се за разлику од именица и придева, при деминуцији глагола „може постићи велики број различитих, и то међусобно доста удаљених значења” (ГРИЦКАТ, 1995/96: 47).

Милица Стојановић (2016) посматра полипрефигиране глаголе у говору тимочког краја, одређује њихове творбене моделе, односно категорије и даје описе значења ових глагола. Она се занима пре свега за то који се префикси међусобно комбинују и колики је и какав утицај другог префикса на лексичко значење већ префигираног глагола. Закључци њеног истраживања су да се најчешће комбинују префикси *по-* и *из-* са другим префиксима у истраживаним глаголима и да је утицај другог префикса такав да он углавном само модификује значење већ префигираног глагола, да некада утиче и на промену вида, а да се само у ретким ситуацијама оба префикса додају истовремено и дају значење које ни један ни други сами за себе не би могли имати (СТОЈАНОВИЋ 2016: 329).

2.2. Методологија истраживања

Грађу за овај рад ексцерпирали смо из *Речника говора јабланичког краја* Радмиле Жугић и *Речника говора Лужнице* Љубисава Ћирића. С обзиром на то да је предмет нашег истраживања дијалекатска лексика и да се ни у призренско-јужноморавским нити у тимочно-лужничким говорима не користи инфинитив, сви ексцерпирани глаголи у раду се наводе у презенту, онако како су их аутори наводили у речницима које су приредили. Радмила Жугић је глаголе наводила најпре у првом лицу једнине презента притом дајући и облике перфекта и имперфекта, док је Ћирић наводио глаголе у трећем лицу једнине презента. Треба имати у виду и то да је Ћирићев речник обимнији, те је тако и већи број ексцерпираних глагола из овог речника. Ради уједначавања, у раду наводимо лексеме у трећем лицу. У корпус нашег истраживања ушло је око 350 лексичких јединица. И у једном и у другом речнику аутори прибегавају принципу да је лексикографска дефиниција описна када не постоји одговарајући синоним у стандардном језику којим би

се дефинисало значење лексема, док је за објашњавање значења дијалекатских лексема за које постоји одговарајући синоним, углавном дат синоним, а покаткад је синонимни део лексикографске дефиниције допуњен описом. И у једном и у другом речнику дати су примери употребе.

Главни циљ рада јесте да укажемо на најзначајније семантичке карактеристике глагола чулне перцепције који су заступљени у нашем корпусу. Други циљеви су да утврдимо који су творбени механизми најфреквентнији у посматраним лексичко-семантичким групама; представимо творбена гнезда најфреквентнијих глагола за изражавање визуелне, аудитивне, ольфакторне, густативне и тактилне перцепције; утврдимо који се парадигматски односи успостављају међу дијалекатским лексемама чулне перцепције.

Наша прва хипотеза је да ће се међу глаголским лексемама које су предмет наше пажње често успостављати однос синонимије, с обзиром на чињеницу да глаголи у оквиру једне лексичко-семантичке групе имају исту архисему, од којих ће тек неки бити апсолутни синоними, будући да очекујемо већи број дијалекатских лексема за означавање исте перцептивне ситуације са истим значењем, али различите стилске, односно експресивне вредности. Друга хипотеза је да ће се у грађи наћи велики број префиксала у свакој од посматраних група и да ће се издвојити и једна већа група глагола са деминутивним значењем, јер су овакви глаголи врло фреквентни у дијалекатској лексици говора које овом приликом истражујемо, те сматрамо да ни перцептивна лексика неће бити изузетак.

Семантичка анализа глаголских лексема и њихова класификација у раду је извршена према опису значења која су дата у речницима из којих су лексеме преузете. У раду користимо дескриптивни метод, али и метод компетенцијалне анализе, који нам омогућује да прецизније упоредимо семантичке структуре глагола који припадају истој лексичко-семантичкој групи (у раду ЛСГ) и укажемо на нијансе значења анализираних лексема, те на тај начин објаснимо и парадигматске односе који се међу њима успостављају.

Фокус нашег истраживања је на семантици глагола, али и утицају семантике форманта на семантику глагола. У творбеној анализи углавном идемо смером формант-основа. Најпре сагледавамо глаголе у оквиру лексичко-семантичких група као глаголе визуелне, аудитивне, ольфакторне, густативне и тактилне перцепције. Затим сагледавамо префиксале обједињено, полазећи од семантике префикса.

3. Резултати истраживања, анализа и дискусија

3.1. Семантичка анализа глагола перцепције

3.1.1. Семантичка анализа глагола визуелне перцепције

С обзиром на чињеницу да се у литератури чуло вида истиче као примарно, више чуло (Огњеновић 2007), најпре ћемо представити резултате истраживања глагола чије се значење односи на визуелну перцепцију. Сагледаћемо најпре ове глаголе према доминантним семантичким компонентама и издвојићемо неколико подгрупа.

Аутори који су се бавили глаголима визуелне перцепције у стандардном српском језику као прототипичне су издвојили глаголе *видети* и *гледа-ти* (МАРКОВИЋ 2012; 2013, Ристић 2011). Глаголи *види* и *гледа* појављују се и у речницима из којих смо ексцерпирали лексичку грађу, паралелно са неким другим маркиранијим лексемама.

Најпре анализирамо глаголе визуелне перцепције који су преузети из РГЛ. Једна група ексцерпираних глагола означава усмереност погледа и активну улогу перципијента. Такви су на пример глаголи: *блеји 'загледа се, упиљи се у нешто или некога', говеје, загледа, загледа се, заглеђује (се), зázре се 'загледа се' záspe, загледа 'упиљи очима у кога или шта 'пиљи, пажљиво мотри', zasípa, узíра се, узрта се, ýspe се, ужљíни се*. Сви наведени глаголи чине синонимски низ са заједничким семом 'пиљи у кога или шта'. Заједничко им је и семантичко обележје [+ интенционалност], док се разлике свODE на разлике у виду, на пример *ýspe се / usípa се*. Глагол *говеје* у својој семској структури има сему 'незаинтеревано, одсутно' те бисмо га на основу лексикографског описа могли изузети из претходно наведене скупине јер се, иако сличне семантике, овај глагол издваја по наведеној семи, којом се наглашава да та усмереност погледа ка нечему или некоме није вољна. Глагол *подбелí/подбелјује*, осим што означава активну улогу перципијента, садржи и сему 'непријатељски': *Задрíгли и подбелíли сас óчи, íду от кућу на кућу, и ако нéмаш да плáтиш порез, послéдњо јáгње íма да ти закóљу и поједу*. Са сличним значењем је и глагол *изрéбри се*, који смо ексцерпирали из РГЈК, где у лексикографском опису стоји 'погледа љутито', као и синонимни глагол *изрóгли се*: *Изрóглија се на мéне, с óчи ће ме изедé*. У истом се речнику наводи и основни глагол *рéбри се*, са истим значењем: 'гледа некога попреко, погледа пуним мржње'.

Као подгрупу ове групе издвајамо глаголе визуелне перцепције са семом 'боље погледа'. У ову подгрупу убрајамо лексеме: *зaspта* 'разгледа са свих страна', затим двоструко префиксиране глаголе *попоглéда* и *позаглéда*, о којима ће више бити речи у делу рада у којем се бавимо префиксима.

Један део лексике са семантичком компонентом 'пажљиво гледа' исти је и у *Речнику говора јабаничког краја*. Р.Жугић забележила је глаголе: *раз-*

глића, *zasúra*, *zasrha* и деминутивну форму *zasrška*: *Џáбе zasrškaи, ћérко, táј аљíна мlóго скýна*. У РГЈК забележен је и глагол *сиљави* са значењем 'напреже очи'.

Активна је улога перципијента и у глаголима као што су: *назр́та*, *назíра*, *наспне*, *наsíра*, *призíра*, *наспíрава*, *призр́та*, *поглéцује*, *наглéда се повíди*, *позáзре*, *оср́та се*, *осíра се*, *поглéтка*, *поглéчкује*, *поглéцује*, *поглéцује се*, *преглéцује*, *присíра*. Већина ових глагола означава визуелну перцепцију која се с времена на време прекида, односно понавља, са циљем да се објекат перцепције прати. Неколико глагола из ове групе има облик деминутива, што на одређени начин квалификује и сам процес перципирања. Како објашњава Ирена Грицкат (1955/56) „док се при деминуцији именице постиже било значење умањења, било значење фамилијарнијег, нежнијег или немарнијег става према предмету, а при деминуцији придева опет само значење непотпуности особине или нарочитог става према њој, дотле се у деминутивном глаголу може постићи велики број различитих, и то међусобно доста удаљених значења” (ГРИЦКАТ, 1955/56: 47). И. Грицкат даље истиче да „деминутивни глагол може значити да се радња врши кратко време, повремено а не трајно, учестало а притом с мањим интензитетом, или тренутно, иако јој је природа трајна; или се радња врши са ситнијим резултатом, ако јој је значење резултативно, или се уопште врши нека неважна радња, несавршена, недовршена, или налик на основну радњу” (ГРИЦКАТ, 1955/56: 47). Ауторка међутим сматра да то не искључује компоненту посматрања радње са симпатијом те да су ово разлози зашто деминутивне глаголе треба схватити у проширеном смислу. Деминутивни глаголи за означавање визуелне перцепције у нашој грађи имају све ове карактеристике о којима Грицкат говори. С једне стране, означавају да се радња понавља, да је мањег интензитета, док са друге стране, није искључена димензија наклоности према објекту посматрања: *Стéван и Љóрда стојé једнó насупрoтив дрýго*, *поглéчкују се*, *али не проорáчују* (РГЛ). У примеру *Дошлá сам сáмо мáлко да ви поглéткам*, *па чу си отíдем* (РГЛ) чува се значење деминуције. У другом наведеном примеру приметно је исказивање наклоности према онима којима су објекти перцепције, јер да те наклоности нема, не би уосталом ни била употребљена деминутивна форма, али и квантификација, која се појачава претходно употребљеним адвербијалом *мáлко*. У РГЈК забележена је пак форма основног глагола : *глéтка*, а нису забележени префиксирани глаголи.

Глаголи који означавају визуелну перцепцију, а који имају семе 'недовољно', 'кришом' су: *свíрка*, *зрка*, *зркне*, *свíри*, *сíка*, *свíри*, *навíри*. И ови глаголи означавају активан однос перципијента у процесу визуелне перцепције, док се неким од њих исказује и значење деминуције: *свíрка*, *зркне*, *сíка*. Посебно је маркирана лексема *оláга се*, забележена у РГЛ, за коју стоји лексикографски опис 'кришом осматра, лежећи': *Оláга се ко лисíца на стóг, мíсли да га не вíдим где се крíје*.

Перципијент може визуелно опажати само ограничене садржаје, тј опсег његове перцепције може бити ограничен, а сам процес перцепције представљен глаголима у чијој семантици су присутне семе 'затварање очију, одсуство визуелне перцепције са свесном намером перципијента или без намере, као последица какве несвесне радње'. Такви су глаголи: *жми́, жми́чка, за́жми, поза́жми, по́жма́вкује: Чим га ви́диш да је ма́лко поза́жма́л, одма зна́ш ко́ји је, и какъ́в је (РГЛ)*. Из контекста наведеног примера уочава се пејоративност овог глагола, а и сам лексикографски опис сутерише пејоративни карактер лексеме: 'гледа полуотвореним очима, полужмури (као знак приглупости)'. Овде се семантиком глагола више квалификује перципијент него сама перцептивна активност.

Као посебна група глагола издваја се она са доминантном семантичком компонентом 'губљење вида', при чему глагол означава процес слабљења, односно губљења вида, који може бити резултат природног старења или неког спољашњег фактора. Неки глаголи означавају оштећења мањег степена, неки већег, до потпуног дефекта. У ову групу глагола спадају лексеме: *заћоравéје, ићоравéје, нави́цује, ићорáви се, недові́цује, обневíди, слепéје, ослепéје*. Глаголи као што су на пример: *ићоравéје, заћоравéје, оћоравéје, нави́цује, недові́цује, слепéје* имају облике који су типични за тимочко-лужничке говоре, док су лексеме као што су *ићорáви се* и *обневíди* присутне и у другим варијететима. Занимљиво је да за означавање процеса слабљења вида до његовог губитка постоји велики број расположивих лексема, те постоје лексеме којима се денотира почетак процеса губљења вида: *заћоравéје*, затим лексеме којима се означава поступни губитак (*слепéје, нави́цује, недові́цује*) и потпуни губитак чула вида: *оћоравéје: Наві́цујем помáлко, несъ́м бѣш сасвѣ́м ћорáва; Пóче да слепéјем, стрá ме да ћу нáчисто да оћоравéјем (РГЛ)*. Лексемом *ићоравéје* углавном се означава губљење вида као последица напрезања: *Че ићоравéјеш од то́лко призира́ње у ти́ја књи́жља́ци (Ћирић)*, док је за облик *ићорáви се* наведено значење 'ослепи се (као последица повреде ока)'. Са значењем 'слабљење вида' употребљава се и глагол *насі́ра: Ослабéше ми óчи, па јéдва насі́рам квó се дешáва окол мене (РГЛ)*. У РГЈК се за наведена значења бележе лексеме: *обневíди, одневíди, одневи́ћује*, при чему глагол *одневи́ћује* одговара глаголу *слепéје* у тимочко-лужничком према главној семи: 'губљење вида'. А сличне семантике је и глагол *оси́љави* 'изгуби оштрину вида, остане с ослабљеним видом': *Оси́љавéла сѣм се плетéећи и везéећи уз гасáрче, стру́ју нéсмо имáли ко сѣг*.

У нашој грађи нашли су се и глаголи које бисмо могли објединити семом 'налик, нестварно', 'непоуздано', а којима се означава да је визуелна перцепција непоуздана: *приві́цује се, прика́зује се, при́види се: Човéк какó се прибли́жава до ру́пту, пóчне да лапéје, па му се приві́цују и ма́ћа и ба́шта, и ба́ба и дéда, а сѣ таквó каквó је пóнапред билó (РГЛ)*.

Глаголи визуелног опажања којима се означава да перципијент нема усмерену пажњу ка једној тачки, већ је концепт визуелног опажања такав да се прекида, односно понавља у РГЛ су следеће лексеме: *osǫpta се, osǫpa се, osǫne се, поврцне се*: *Улѣзне и сѣдне ускрѣј и свѣ се osǫpa да ли некому смѣта; Поврцне се, нѣма нѣкој*. Разлика између глагола *osǫpa се* и *osǫne се*, према опису коју даје Љ. Ћирић, сведена је само на разлику у аспектуности, а између лексема *osǫpta се* и *osǫpa се* нема разлике ни у погледу аспектуности, те у том смислу ове две лексеме представљају праве синониме. Глагол *opǫzi* у речнику је описан синонимима 'угледа, спази' и има неутралну стилску вредност: *Opǫzi ме ђодолек да љдем*.

Глагол *pregǫcuје* у РГЛ, односно *pregǫlђа* у РГЈК садржи семантичку компоненту 'завист, жал' недоступност': *Ћу посѣдим бостѣн ко́лко за децѣ да љма, да ми уну́чки не pregǫlђав у дру́ги кѣд јѣдѣв* (РГЈК).

Лексеме *zglǫda се* и *zglǫcuје се*, иако сличне семантике, према примерима употребе, који су у Ћирићевом речнику наведени, не би биле синонимне. Наиме, док прва значи 'одмери се очима', друга укључује и сему састанка: *Он се zglǫcuвал с мло́го дево́ђе, ал на свѣку ма́ну нашѣл*. Као лексеме неспецифичне семантике и неутралне стилске вредности појављују се у РГЈК лексеме *viђuје* 'повремено виђа, примећува, примѣћа': *Примѣћаш ли ко́лко се напија?* са значењем 'примети, запази'. Глагол *naǫlђа* са значењем 'надгледа' забележен је у истом речнику *Zǫmus naǫlђаше сто́ку, сѣк се уразија па и тој неће рабѣти*.

3.1.2. Семантичка анализа глагола аудитивне перцепције

Други подсистем перцептивних глагола, у раду друга лексичко-семантичка група, представљају глаголи аудитивне перцепције. Под глаголима аудитивне перцепције у овом раду подразумевамо оне глаголе којима се означава примање звучних утисака из спољашње средине путем органа чула слуха. Аутори који су истраживали семантичке, односно семантичко-синтаксичке особености ове групе глагола у стандардном српском језику су као доминанте, тј. централне чланове групе, издвојили две лексеме: *слушати* и *чути* (РИСТИЋ 2011; ПОПОВИЋ 2016). У опису семантичких својстава двају глагола најпре се полази од дихотомије вољно/невољно, односно интенционалност/неинтенционалност. Ова дихотомија се заснива пре свега на постојању, односно непостајању намере перципијента да свесно перципира звучне утиске, те се тако лако може уочити да у семантици глагола *чути* не постоји свесна намера, за разлику од глагола *слушати*, у чијој семантици постоји обележје [+ интенционалност].

У дијалекатским речницима који су нам послужили као извор грађе наводе се и ове две лексеме, но ми се у овом раду њима нећемо посебно бавити, јер су оне у исто време и део лексике стандардног језика и као такве су забележене у свим дескриптивним речницима. Предмет нашег интере-

совања су лексема које су типично дијалекатске према употреби, облику и фонемском саставу. Највећи број ексцерпираних лексема су префиксирани глаголи, зато што у овој групи није издвојен већи број основних глагола звучне перцепције, што одговара ситуацији у стандардном српском језику. И у једном и у другом дијалекатском речнику наишли смо на велики број глагола звука, као што су *пишти*, *руца*, *вржди* итд, али смо ове глаголе, с обзиром на то да се не сматрају правим перцептивним, изузели из анализе.

Из групе глагола звучне перцепције најпре издвајамо глаголе у чијој семантичкој структури се може уочити сема интенционалности. Овом типу глагола припадају: *слуша се*, *заслуша*, *позаслуша*, *заслушује*, *дослуша*, *прислушне*, *послуша*, *наћули*, (*уши*), *начубри*, *ишчубри* (РГЛ). Четири лексема из ове групе чине синонимски низ: *заслуша*, *наћули*, *начубри* и *ишчубри* (*уши*). У семантици ових глагола посебно се истиче сема интенционалности: *Заложил се испод стог, па ишчубрил уши ко зајац, да боље чује какво се карају*; *Примаки се неприметно до њи, па заслушај квó се договарају, па дојди да ми кажеш*. Префикс *за-* у семантику префиксала *заслуша* уноси значење адвербијала за начин: 'пажљиво ослушне'. Када је у питању имперфективни глагол *заслушује*, уочава се сема 'наизменично': *Вурунчето у задругу само тутњи, оратá разна, а заслушујемо нечију прѣпирку, а нечији смеј, а с неки ва́ли како́ је бил с нечију невестицу* (РГЛ). Глаголи код којих нема сема интенционалности а које смо идвојили из Ћирићевог речника су: *чује*, *прочује*, *начује*, *зачује*, *недочујује*, *оглувеје*, *оглуји*.

И у овој ЛСГ могу се издвојити глаголи којима се означава да постоји оштећење чула, дефект или слабљење чула као последица старења. Неколико је лексема којима се означава да перципијент не прима добро звучне утиске из спољашње средине: *недочујује*, *оглуји*, *оглувеје*: *Са бре, Бра́нчо, онево́ље, па ослепе, па и оглује* (РГЛ). Пажљивијим увидом у РГЛ може се уочити да су паралелно у употреби различите форме: *оглуви*, *оглуји*, *оглувеје*. Све три означавају потпуни или већи дефект чула слуха, док се лексема *недочујује* користи када постоји мањи степен оштећења. Значење глагола *зачује* у РГЛ објашњено је синонима 'дочује', 'сазна', што указује и на присуство когнитивне димензије: *Да ви не казујем куј је, че рече́те оговáрам га, а мо́ж и да зачује да ви ја причáл од њиго́ву бру́ку*.

Једна лексема има сему 'претварање', тј. њоме се означава да перципијент свесно игнорише оно што чује. У питању је твореница *оћучује*, а мотивна реч за ову твореницу је глагол *чује*, који се у стандардном српском језику (*чути*) одликује обележјем 'невољно', [– интенционалност]: *Поне́кад ме забо́ли кад ми нешто́ ка́же, али ја оћучујем, највише због деца́, да њи не поре́метимо* (Ћирић).

3.1.3. Семантичка анализа глагола олфакторне перцепције

Под глаголима олфакторне перцепције у раду подразумевамо глаголе којима се означава перцепција мириса путем чула, примање или одавање мирисних сензација. Као лексема најмање спецификоване семантике у овој групи појављује се глагол *мирисати*. Овај се глагол увек наводи као централни члан ЛСГ глагола олфакторне перцепције (АРСЕНИЈЕВИЋ 2021; РИСТИЋ 2011; ПОПОВИЋ 2016).

Када је у питању дијалекатска лексика, не можемо утврђивати који ће глаголи бити прототипични на основу корпусних истраживања, јер доступни електронски корпуси не садрже дијалекатске текстове или је њихов број прилично ограничен, те није могуће на тај начин утврдити централне чланове група. Могуће је међутим утврдити које су базични глаголи у овој групи од којих настају деривати, углавном префиксацијом. У РГЛ то су глаголи: *мирише*, *смрди*, *смради*, *смради се*, *бзди*, *њуши*, *души се*, *кади*. Већи је наравно број префиксала: *засмрди*, *засмради*, *засмрије*, *присмрди*, *усмрди се*, *убзди се*, *надија*, *накади се*, *насмради се*, *напуа*, *прикади*, *замирише*, *поњушка*, *поњуши*, *подуши*, *заударá*, *помирише*, *намирисује*. Од свих наведених лексема сему 'интенционално', односно 'вољно' имају префиксални глаголи: *помирише*, *поњуши*, *поњушка*, *подуши*, *надија* јер се њима означава намера да се чулом мириса прими, осети или удахне мирис. Значење глагола *подуши* дефинисано је у Ћирићевом речнику синонимима из стандардног језика: *оњуши*, *помирише*. За лексеме *напуа* и *надија*, које значе 'запахне отровним дахом', дати су примери који се везују за животиње. Слично је и са глаголима *поњуши* и *поњушка*. *Невѣска прво надија пилишта, па ји после дави* (РГЛ). Разлика у семантици између лексема *надија* и *напуа* и, с друге стране *поњуши* и *поњушка* је у томе што прве две лексеме имају сему 'запахне', али и сему 'затрује, загади, затрује дахом', док су друге две мање специфичне семантике. За глаголе *засмрди* и *засмрије* би се могло казати да су два облика једна лексеме; један је уједно и облик стандардног језика, али ваља указати на неке специфичности када је у питању употреба ових лексема у дијалектима. Наиме, у глаголу *засмрди* префикс *за-* има само значење ингресивности: 'почне да смрди, док код глагола *засмрије* није такав случај. Осим што између ова два глагола постоји очигледна разлика и у виду јер је други глагол имперфектизован, јасно је да се променила и семантика глагола. Ингресивно значења није у потпуности деактуализовано, али је проширено деминуцијом: *Остале још две грутће сирење, и малко засмрију, ал че се и онé изеђу, нема за врљање* (РГЛ). Глагол *смради* разликује се од глагола *смрди* по опсегу емитовања олфакторних сензација, тј. у опису значења овог глагола стоји да нешто или неко шири смрад око себе, што је присутно и у семантици његовог префиксала *засмради*: 'непријатним мирисом загади атмосферу'. За глагол *насмради се* у Ћирићевом речнику стоји опис фиг. 'попије неку ракију и почне да мирише ма њу', што

значи да су у семантици овог глагола присутне семе 'мирис, непријатно', али иако у дефиницији опис указује на ингресивност, није у питању само значење почетне фазе, пошто је одавање непријатног мириса последица сативности коју у семантику овог глагола уноси префикс *на-*. Са истим значењем појављује се и двопрефиксални глагол *понакади* се 'мало се накади'.

Као што се да приметити на основу ексцерпираних примера, знатно је већи број префиксала од глагола *смрди* него од глагола *мирише*, а сам глагол *мирише* је и у стандардном језику и у дијалекту иначе неспецифичне семантике, те би се њиме могао означити и непријатан мирис. Из овога произилази закључак да лужнички говори имају много више лексема за означавања непријатног него пријатног мириса кад су у питању олфакторне перцептивне радње, с обзиром на чињеницу да смо истраживање овај пут ограничили на глаголе. Из РГЈК ексцерпирани су следећи глаголи: *бъзди*, *базди*, *кандише*, *мерише*, *надуши*, *померише*, *убъзди се*, *умерише*. Према примерима употребе које је Р. Жугић навела у речнику, не бисмо могли да закључимо да ли је иста ситуација и у призренско-јужноморавским говорима: знатно је мање наведених глаголских лексема. Глагол *надуши* у овом речнику употребљава се двојачко: за означавање перцепције човека и животиња: *Надуши ја што она пекла баницу, а не ми даде, ал нека/ Надушила сирење меча (РГЈК)*. Овај глагол је значењски неспецификован, као и глаголи *мерише* и *умерише*: *А мори, с које прска тољко, целу собу си умерисала*. За разлику од њих, глаголи *бъзди*, *убазди се*, *кандише* означају одавање непријатног мириса, односно перцепцију непријатног мириса и у једном и другом дијалекту.

3.1.4. Семантичка анализа глагола густативне перцепције

Под глаголима густативне перцепције у овом раду подразумевамо све оне глаголе којима се означава примање осета посредством чула укуса. Д. Поповић (2016: 31) у овој подгрупи перцептивних глагола издваја по један за сваку од трију серија, када је у питању савремени српски језик. То су глаголи *осећати/осетити*; *пробати* (перцептивна активност) и *осећати се* (дијатеза с перцептором). Ова ауторка у исто време глагол *осетити* третира и као хипероном не само за групу густативних, већ и ЛСГ глагола олфакторне и тактилне перцепције.

Из *Речника говора Лужнице* издвојили смо следеће глаголе густативне перцепције: *гади се*, *подгацује се*, *грозје*, *горчи*, *загорчи*, *љути*, *наључује*, *нагорчује*, *гостира*, *облажи*, *облажи се*, *окуша*, *резни*, *слани*, *ћиселеје*, *ћиси*, *ублажи се*, *заблажи се*, *угорчи се*, *зашићери се*, *загрозје*, *заљути се*, *омрси се*, *лизне*.

У овој групи свега је неколико глагола са семантичком компонентом [+ интенционалност]. То су глаголи: *гостира*, *окуша*, али би могли бити и глаголи *зашићери се*, *заљути се*. За семантичку анализу битан је и контекст у коме је глагол употребљен, па би ови глаголи имали наведено семантичко

обележје у контексту намерног пробања слатке или љуте хране са намером да се осети укус слатког, односно љутог. Глаголи *гостіра* и *окуша*, осим што се разликују у погледу аспектуалности, разликују се и у семама 'уживање', 'пријатно' које су присутне у семској структури глагола *гостіра*, али не и глагола *проба*. Са сличним је значењем и глагол *лізне*, за који у РГЛ стоји опис 'окуси језиком': *Петkáна ми забранила да рећіју віше не смéјем ни да лізнем ни да помиріішем*. Као део синонимне дефиниције стоји глагол *облізне*. У случају овог, али и неких других глагола који припадају ЛСГ глагола густативне перцепције, посебно се истиче контактност, јер је директан контакт са супстанцом која изазива осет код ових глагола подразумеван. Сви остали наведени глаголи односе се на означавање конкретног укуса: сланог, слатког, киселог и љутог. Глаголом *слані* означава се да је пробана супстанца сланог укуса, *горчі* означава перцепцију горког, *ћисі* киселог, *љуті* и *резні* љутог, с том разликом што глагол *резні* има семантичку компоненту 'мало, умерено љуто, са примесама киселкастог'. На значење осталих глагола из ове подгрупе утиче у великој мери семантика префикса. Тако ће префикс *на-* модификовати значење основе уношењем семе 'мало, у мањој мери'. У глаголима *обла́жи се*, *обла́жи* префикс *о-* има значење деминуције. У овом случају у питању је перцептивна активност мањег интензитета. Синонимски пар у наведеним глаголим чине глаголи *омр́си се*, *обла́жи се*, а присутна семе су: 'тренутно', 'масно', 'осети укус': *Ту́ри и ме́н једно́ па́рче од месóто да обла́жим ду́шу (РГЛ)*. Лексема *убла́жи се* има два главна значење: *ума́сти се* и *услáди се*. Семантичку компоненту 'осети укус слатког' има и глагол *заши́ћери се*. Синонимна претходним двома лексемама је и лексема *забла́жи се* 'заслади се'. Префикс *на-* уноси семантичку компоненту 'мало, мање интензивно'. У семантици глаголи густативне перцепције: *наго́рчује*, *наљу́чује* уочава се семантичка компоненту 'мало, мање интензивно', што се постиже префиксацијом, а појачава се формантом *-ује-*.

Већ је у литератури истакнуто (ПОПОВИЋ 2016; САМАРЦИЋ 2018) да се се неки глаголи неспецифичне семантике и неутралне експресивности могу употребити за означавање сензација које имају везе са мирисом и укусом истовремено, па и са додиром. Таква је на пример лексема *осетити*, у дијалекту *осети*, јер се може осетити и укус, и додир, и мирис. Три лексеме које смо навели: *га́ди се* и *грозéје*, *подга́цује се* репрезентативни су у том смислу што управо илуструју појаву употребе једне те исте лексеме за означавање олфакторне и густативне перцепције, а који је тип перцепције у питању, одгонетамо на основу контекста. Д. Поповић (2016: 31) примећује да се „чуло укуса убраја у хемијска чула, као и чуло мириса, које у великој мери доприноси чулу укуса. А. Самарцић (2018), с друге стране, указује на прожимање тактилне и густативне перцепције јер, како она тврди, „код кушања неке супстанце најпре долази до додира” (САМАРЦИЋ 2018: 108). Р. Жугић је у свом *Речнику јабланичког краја* забележила такође приличан број

глагола густативне перцепције, од којих неки имају исти облик као оне које су забележене у *Речнику говора Лужнице: заблагни, налагњује, наљутњује, обиђе, обићује, обиоди, облагни, облажи се, накусњује* 'има помало киселкаст укус', *угорчи се* 'добije горак укус', *ушићери, нагорњује* 'има помало горак укус'.

Као апсолутни синоними могу се из ове групе издвојити лексеме *обићује* и *обиоди* јер је у обе лекеме доминанта семантичка компонента 'пробање укуса', затим пар лексема *облагни* и *заблагни* са семантичким компонентама 'проба' 'слатко', с тим што прва лексема има два значења: од којих је само друго перцептивно у ужем смислу: 'осети укус слатког': *Направи повише, сви да се облагнимо*, док је као прво наведено значење 'учини нешто слатким': *Много си облагнула овуј кафе, ја нијем горку*. У говорима јабланичког краја, када су у питању глаголске лексеме за означавање густативне перцепције, постоји исти образац као код лужничких говора, али постоји разлика у облицима, која проистиче из разлика између ова дијалекта, било на фонолошком или морфолошком плану. И у групи глагола које смо ексцерпирали из РГЈК уочава се да префикс *на-* модификује значење лексеме уносећи сему 'мало, незнатно': *накусњује* (осећа се киселкаст укус), *налагњује* 'осећа се помало слаткаст укус, испољава се слаткаст укус' *Овој вино налагњује, дџл му турá шићер?* (Жугић), *наљутњује/нагорњује* 'осећа се да је пробана супстанца помало љута'. Све би се ове лексеме могле убројити у лексеме субјективне оцене. Само чуло укуса сматра се веома субјективним, па би и то могао бити разлог појављивања глагола субјективне оцене у овој лексичко-семантичкој групи.

3.1.5. Семантичка анализа глагола тактилне перцепције

И док се вид сматра чулом помоћу кога се спознаје свет и путем кога се стиче највише сазнања, дотле се, још од Аристотела надаље, чуло додир сматра најстаријим чулом. Како се код коже, осим органа за додир, налазе и рецептори за притисак, топлоту, хладноћу и бол, истраживањем смо обухватили и оне глаголе у чијој се семантици могу регистровати значења у вези са притиском, променом температуре и перцепцијом бола. Да се у кожи налази наше најстарије чуло, сматра и Огњеновић (2007) јер смо, како он истиче, „увек сигурни у свој доживљај када можемо да додирнемо ствар која нас интересује, да је испитамо у директном контакту са кожом” (2007: 73). Чулом додир спознаје се објективна стварност, тј. посредством овога чула може се спознати облик и величина предмета, конзистенција, температура, положај у простору.

Када је у питању стандардни српски језик, као централни чланови парадигме, односно прототипични чланови ЛСГ глагола тактилне перцепције издвојени су глаголи *дирати, пипати* (Ристић 2011; Поповић 2016). Могло би се заправо казати да су глаголи тактилне перцепције глаголи којима се

исказује перцептивна активност везана за руке и прсте а подразумеван је контакт са кожом. За потребе овог истраживања у обзир смо узели и оне лексеме којима се исказује перцепција притиска, промене температуре и бола, те смо их тако и класификовали, као подгрупе, у зависности од тога да ли се односе на додир, притисак, бол или температуру.

У оквиру ове групе издвојили смо глаголе којима се означава контакт без померања, притиска и бола: *пипне*, *пипне се*, *опипа*, *пипка се*, *доццуне* 'додирне', *попипне* 'овлаш дотакне', *попипкује* 'повремено опипа', *допипује се* 'додирује се', *доццује* 'додирује': *Нембј да ме доццујеш, сѣв си знојав (РГЛ)*.

Са семама 'убод, повреда', 'бол', 'оштећење коже' у семској структури појављују се лексеме: *бѣца*, *бѣцне*, *бѣцне*, *жѣцне* 'боцне', *пробѣца* 'проба-да', *згули се*, *изгули се*, *одѣре се* 'огули кожу', *гребѣ*, *пѣца*, *пѣче*, *поштѣпкује*, *штѣне* 'стиска нешто прстима', *штѣне* 'уштине', *тлцне се* 'лупне се прстом у чело'.

У глаголе тактилне перцепције којима је заједничка сема притиска уврстили смо лексеме: *пригњави*, *гњѣчи*, *гмачка*, *гњѣчка*, *згмѣчка*, *згмѣчи*, *нагмѣчи*, *нагњави*, *претишти* 'утрне од притискања'. За неке од ових лексема није могуће утврдити да ли је присутна сема интенционалности јер то у великој мери зависи од контекста у којем су употребљене. Синонимни глаголи из РГЛ *гњѣте се*, *нагњѣте се*, *згњѣте се*, *стиска се*, *прикдта се* означавају припијање уз некога и могу се сматрати перцептивним због присуства контката, али у њиховој семантичкој структури присутна је и сема покрета и обележје [+ интенционалност].

Лексемама са доминантном семантичком компонентом 'јежи се' заједничка је карактеристика [–интенционалност]: *набѣби се*, *нагуши се*, *најѣжи се*, као и лексемама којима се денотира субјективни осећај свраба по кожи: *срби*, *засрби*, док се глаголима *ишчѣша се*, *дрѣпа*, *дрѣпча се*, *дрѣпа*, *рашчѣша се* денотира радња реакције на осећај свраба. Деминутивна форма *чешка* издвојена је из РГЛ. Иако је у семантичкој структури овог глагола присутна намера, која се огледа у покушају отклањања непријатности, сама радња је заправо принудна. Ове лексеме јесу заменљиве, али нису апсолутни синоними јер немају исту стилску вредност. Глаголи *драпа се*, *драпча се*, *дрпа се* негативно стилски маркирани, као пејоративи.

Као посебну подгрупу ове ЛСГ издвојили смо оне глаголе тактилне перцепције у чијој се семској структури уочава и сема трење: *трља*, *трља се* *натрља*, *мазни*, *измазни*, *помазни*, *премазни*, *помилује*: *Намажи местото где те боли с маз, па се трљај докле се кожа не угрѣје, и оно че пројде (РГЛ)*. Посебно се издвајају и оне лексеме којима се означава осећај промене конзистенције: *љигаѣи се*, *ољигаѣи*, *уљигаѣи*, *мазуљи се*, *измажденичи се* ('исклизне из руку'): *Руће ми билѣ блѣжне, па ми се лѣнац пуѣ с маз ѣзмажденичи, паде и расѣпа се (РГЛ)*.

Из РГЈК издвојен је низ лексема са истом доминантом семом (‘дражи додиром’) и могле би се сматрати правим синонима, с обзиром на то да су у питању деминутивно-хипокористичне форме: *гилне*, *гилка*, *гилчка*, *голицне*. Деминутивност се у овим лексемама постиже деминутивним експресивним формантима: *-н*, *-к-*, *-чк-*, *-цн-*. Наиме, како Грицкат (1955–56: 67) истиче, „елементи *к* и *ц* придају глаголским речима по правилу увек извесно деминутивно значење”.

На крају смо издвојили и глаголе којима се означава субјективни осећај топлоте односно хладноће: *топлéје* ‘постаје топлије’, *лéди се*, *топлí се*, *сто́пли*, *прола́ди се*, *слéди се*, *смла́чи се*, *посмла́чи се*, *студéје*, *скора́ви се*, *сковé се*, *разла́ди*, *смрзне се*, *укоча́ни се*, *ла́ди се*, *лéди се*, *дозими́*, *дозимéје*, *достудни́* ‘захладни’, *зала́ди*, *залéди се*, *затоплéје*, *зéбне* ‘осећа зиму, трпи хладноћу’, *зажжé*, *изла́ди*, *измрзне*, *мрзне се*, *нагрéва се*, *нагрéје се*, *напечé се*, *ола́ди се*, *опечé се*, *нагрéва се*, *понагрéје*, *прегрéје се*, *припи́ца* ‘на махове јако припече’ (РГЛ). Однос синонимије успоставља се и у овој групи лексема: *дозими́*, *дозимéје*, *достудí*, *достудни́*, *зала́ди*: ‘почиње да бива хладно, да се осећа хладноћа’. Осећај хладноће јаког интензитета означава се синонимним лексемама: *слéди се*, *залéди се*, *измрзне*, *мрзне се*, *укоча́ни се*, *скора́ви се*, *сковé се*. Умерено загревање изражава се лексемама: *топлí се*, *смла́чи се*, *сто́пли*, *топлéје*, *утопља́ва се*, *затоплéје*. Као што се може приметити, постоји велики број глаголских лексема за означавање субјективног осећаја топлоте односно хладноће, а међу њима има и деминутивних: *припи́ца*, *понагрéје*, *посмла́чи*, *прола́ди се* са значењем ‘мало, незнатно, донекле’.

Из РГЈК ексцерпирани су глаголи: *мазни* ‘милује, мази’, *изгмечи*, *подмју́не* ‘подбоде’, *помешкэ́ри* ‘извесно време стеже, стиска, гњави дете’, *набрсне* ‘најежи се’, *почéша*, *раздра́па се*, *умешкэ́ри* ‘стежући угњави некога’, *чéша*, *штинé*, *попа́ри се* ‘опече се врелом водом’. Појављују се и два типична глагола тактилене перцепције неспецифичне семантике: *тэ́кне* ‘такне’ и *такну́је* ‘дотиче’.

3.2. Префиксали глагола чулне перцепције према семантици префикса

Већина твореница које су ушле у нашу грађу су префиксални глаголи, те смо у овом делу рада пажњу посветили пре свега префиксалима који су присутни у једном односно другом речнику и анализирали лексеме полазећи од префикса и модификације коју он уноси у семантику префиксираног глагола. Анализа заступљених префикса дата је по азбучном реду.

Префикс до- Префикс *до-* један је од најмање заступљених у префиксацији глагола који су предмет наше пажње: Свега је неколико глагола са овим префиксом: *дослу́ша*, *доцу́јује*, *доцу́цне* и *доцу́цује*, *допи́нује се*, *достудни́*, *дозими́*, *дозимéје*, *достудí*. У глаголу *дослу́ша* реализује се зна-

односно одсуство обележја интенционалности не прави разлику. Већина наведених глагола припада овој скупини: *изгилѝчка, изгмѝчи, изгуѝли се, измѝзни, исћорѝви се*. Р. Жугић (2007б: 90) примећује да „глаголи сложени с префиксом *из-* подразумевају покретање из унутрашњости уопште, дакле не само оне која представља ограничени простор као физичку реалију, да-тост ван човека, већ и покретање и напуштање нечега што је у човеку, у његовој унутрашњости или видљивом, спољашњем органу или делу тела”. Такве би дијалекатске лексеме из наше грађе биле: *изрѝбри се, изрѝгљи се, избуѝли, изрѝви* (очи), *излѝди се* (напуштање топлоте). Не можемо подвући јасну границу између неких глагола чулне перцепције и посматрати их у оквиру само једне семантичке групе на основу семантике префикса *из-* раз-лога што има и таквих лексема у којима долази до прожимања семантичких карактеристика, те ће на пример у семантичкој структури глагола *излѝди се* уочити семантичка компонента ’изврши радњу до краја’, али ’напуштање унутрашњости нечега’, у овом случају топлоте. Можемо закључити да су глаголи са префиксом *из-* који значе извршење радње до краја фреквентнији у нашем корпусу. Р. Жугић (2007) долази до истог закључка када су у питању глаголи са префиксмом *из-* у стандардном језику. Она наиме тврди да се чини „довољно поузданом констатацијом да су глаголи са префиксом *из-* који значе извршење радње до краја и обичнији и фреквентнији (ЖУГИЋ 2007б: 93).

Префикс *на-*. Велики број ексцерпираних глагола у нашој грађи су са префиксом *на-*: *наблагњује, наглѝђа, надуѝши, наљутњује, нагорњује, начуѝли, нањуѝши, намирисује, назѝра, насрне, накади, набѝби се, навиѝри, навиѝцује, нагледа се, наслуѝша се, нагмѝчи, нагњѝте, нагрѝва се, нагрѝје се, нагуѝши се, најѝжи се, надиѝја, надуѝша, назѝра, насрне, назрѝта, насѝра, насѝра се, насирѝва, насрне, најѝжи се, накади, накади се, наључује, нагорчује, напѝрује се* ’излаже се дејству вруће паре’, *напѝче се, навиѝцује, напуѝа, насмѝради се, натрѝља, наћуѝли, насирѝва, начѝпка, начуѝбри, начуѝје, надуѝша*. Из ове скупине једна је група глагола код који се са префиксом уноси у семантику глагола сема ’мало, делимично присутно’: *наљутњује, назѝра, назѝра се, навиѝри, насрне, наључује, начуѝје, навиѝцује, наблагњује, нагорчује, нагорњује*. Значење сативности присутно је у лексемама: *насмѝради се, нагмѝчи, накади се, напѝче се, натрѝља, наћуѝли, начуѝбри, начѝпка* ’намаже се обилно’.

Префикс *о-*. Приличан је и број глагола са префиксом *о-*. Издајамо лексеме: *облѝгне, обѝђе и обѝоди, облѝжи се, озира се, озрне се, оспрѝа се, оспрѝка се, облѝжи се, оњуѝши, оглѝцује се, оглѝвѝје, оглѝви, оглѝји, огуѝли, ослѝпѝје, озрне се, озрѝта се, осиѝра се, оспне се, оспрѝта се, окѝша, окади, олади се, ољѝгѝви, ољѝти се, омѝсни, омрси се, опѝзи, опѝче се, опѝпа, опѝпа се, отоплѝје, оћисѝли, оћоравѝје, одѝре се, огади се*. Клајн примећује (2002: 261) да је велики број глагола стандардног језика са овим префиксом који су за придевском основом и имају значење „придавање објекту особине исказане

придевом (ако су прелазни), односно стицање такве особине (ако су непрелазни)”. Појавило се неколико глагола са значењем стицања особине и у нашој грађи: *оћоравéје*, *ослепéје*, *оглувéје*, *оглу́ви*: ‘постаје слабовид’; ‘постаје глув’. Са значењем потпуног обухватања су глаголи: *опíна*, *ока́ди*, док се пар глагола појављује са семом уклањања коже. Такви су глаголи тактилне перцепције: *огу́ли*, *оде́ре се* ‘повреди се тако да ољушти кожу’. Префикс *о-* је у функцији перфективизације код глагола: *оњу́ши*, *обла́жи се*, *обла́гне*, *ољу́ти се*, *ољу́гави*, *оћисéли*, *опечé се*, *опáзи*, *оку́ша*, *ога́ди се*, *ола́ди се*.

Префикс об- Са префиксом *об-* забележили смо само глагол *обневíди*, који је присутан у оба речника у истом облику. Семантика овога глагола указује на то да је дошло до одступања нормалног стања или функционисања посесуса. Са творбеног аспекта, овај глагол може се посматрати као двопрефиксални глагол, где је други префикс у линеарном реду речца *не*, којом се заправо означава недостатак, тачније лишавање субјекта могућности визуелне перцепције, док први префикс уноси сему ‘обухватање’.

Префикс од- (аломорфи: *от-*, *о-*, *ода-*). Основно значење овог префикса је, како Клајн (2002) примећује, аблативно, тј. значење удаљавања или одвајања, посебно у прелазним глаголима. Тако је и у дијалекатској перцептивној глаголској лексици: *одневíди*, *одневиви́дује*. Као што се може приметити, незнатан је број лексема са овим префиксом. Веома често, према Клајну (2002: 264), глаголи са префиксом *од-* „значе поништавање радње или супротност у односу на другу радњу, најчешће означену глаголом с префиксом *за-*”. У перцептивној дијалекатској лексици која је предмет нашег истраживања то није изражено. Са творбеног, али и семантичког аспекта, посебно су занимљиви глаголи *одневиди* и *одневиду́је*, које у *Речнику јабланичког краја* наводи Радмила Жугић, а којима се означава губљење вида или губљење оштрине вида, како стоји у лексикографском опису: *Одневидéла сам, дете, не мо́г иглу́ ви́ше да удéнем*. Први префикс има фактитивно значење, које је појачано другим префиксом који је заправо речца *не*, а којом се уноси значење лишавања субјекта својства, односно могућности перципирања путем чула вида. У другим лексичко-семантичким групама не проналазимо глаголе са овим формантом. Појављује се почетни морфемски сегмент *недо-* у лексемама *недочу́је*, *недочу́јује*.²

Префикс по- Префикс *по-* Клајн (2002) види као најплоднији, са којим се гради велики број глагола, при чему значења бивају врло разноврсна. Када је у питању дијалекатска речничка грађа која је предмет наше пажње, показало се да је овај префикс веома продуктиван у префиксацији глагола чулне перцепције, а чест је случај да се додаје на већ префигирани глагол те се тако појављује и велики број двопрефиксалних глагола.

² Иако није унет у речник који нам је послужио као извор грађе, у говорима јабланичког краја заправо се може чути и глагол *недовиди*.

Из РГЈК издвојили смо следеће глаголе: *помешкѐри*, *попáри се*, *помирíше* *попóска*, *почѐша*, *послуша*, *поглеђује*. У РГЛ присутни су глаголи: *повíди* 'прегледа, провери', *поврцне се*, *поглѐда*, *поглѐтка*, *поглѐчкује*, *поглѐцује*, *поглѐцује се*, *поглѐцује се*, *подуши*, *пожмáвкује*, *позаглѐда*, *позагрѐје се*, *позáжми*, *позаслуша*. *позásре*, *помáзни*, *поизгња́ви*, *помилује*, *понагрѐје се*, *поњушка*, *поосрне се*, *попíпкује*, *попоглѐда*, *попоглѐда се*, *попритисне*, *понасрне*, *послуша*, *потр'ља*, *пожмáвкује*. Код префиксалних твореница у призренско-јужноморавским и тимочко-лужничким говорима префикс *по-* у перцептивној глаголској лексици има углавном деминутивно значење, а тек онда чисто перфективно и ингресивно значење. Код несвршених глагола најпре долази до перфективизације: *поњушка*, *помирíше*, *подуши*, *помáзни*, *попóска*, а овим се префиксом уноси и сема 'мало, незнатно, донекле', те се може говорити о деминутивном значењу. Р. Жугић (2007а) у творби деминутивних глагола призренско-тимочке зоне уочава четири творбено-семантичка типа. За разврставање ексцерпираних префиксала користистили смо класификацију ове ауторке. Први је тип глагола од префиксне морфеме *по-* и трајног глагола који чине коренска морфема и основински вокал (Жугић 2007а: 259). У нашој грађи такви су глаголи: *попóска*, *помáзни*, *повíди*, *потр'ља*, *подуши*, *поњуши* са семантичком компонентом 'извесно време обавља перцептивну активност', са присутним значњем деминуције: *попóска* 'мало поска, неко време поска', *потр'ља* 'неко време трља'. Код оних глагола којима се префиксом означава да се радња вршила краће време или слабијим интензитетом префикс *по-* представља семантичку компоненту квантитативног типа, а у исто време може се њиме указати и на начин вршења радње (СТОЈАНОВИЋ 2016: 324). У анализираној дијалекатској грађи појављују се и лексеме које Р. Жугић (2007а: 263) подводи под други творбено-семантички тип: онај, који према овој ауторки, чине глаголи образовани од префикса *по-* и несвршеног глагола који се састоји од коренске морфеме и основинског вокала између којих се умеће формант *-к-*: *поглѐтка*. У овом случају деминуција је појачана управо због присуства овог форманта *-к-*, како Жугић даље објашњава (2007а: 264). Ауторка наводи и разлику у употреби ова два творбено-семантичка типа глагола са префиксом *по-*. Она наиме тврди да су код другог типа глагола вршиоци радње „младе јединке, деца, док су код глаголских деминутива првог типа вршиоци радње одрасле особе”. Када је у питању одрасла особа, има примера где је деминутивно значење последица не само употребе овог типа глагола већ и употребе одговарајућег адвербијала у реченици: *Дошлá сам мáлко да ви поглѐткам, на чу си оти́дем*. Као трећи тип код Р. Жугић (2007а: 265) се наводе глаголски деминутиви од префикса *по-* и свршеног глагола од префикса, коренске морфеме и основинског вокала, као што је на пример глагол *поóлади*. Овај глагол ауторка је навела као један од примера, али исте лексеме нема наведене у реченицама из којих смо ексцерпирали

грађу. Примери који се наводе у речницима а одговарају овом творбено-семантичком типу јесу: *позáжми*, *позáзре*, *поизгња́ви*, *понасп́не*, *понагрéје се*, *позáспре*, *поизгња́ви*, *понака́ди*, *позачу́је*, *пооср́не се*, *поприти́сне*. Како иста ауторка објашњава (2007а: 266), код овог типа глагола, префиксом *по-*, који се додаје на већ префиксирани глагол, настају секундарно образовани глаголи код којих овај префикс сада не мења глаголски вид, већ доводи до семантичког померања уносом нове семантичке компоненте – деминутивности, из чега произилази да је примарна информација овог префикса деминуција, а перфективизација тек секундарна. И код овог типа глагола префикс *по-* служи за квантитативну детерминацију радње, који, како Стојановић (2016: 325) тврди, „указује на квантитативно ограничену радњу, радњу која није доведена до пуног степена интензитета и која се врши слабије од очекиваног”: *понасп́не*, *позáжми*, *позасмр́цује*, *пооблади*. Када је у питању ова група префиксалних твореница, приметно је да се осим деминуције, у семантици неких глагола појављује и значење ’више, боље, детаљније’, из чега можемо закључити да је код перцептивних глагола овога типа могуће да се префиксом *по-* укаже на умањено, али и на значење понављања радње у циљу боље, квалитетније перцепције, какав је на пример случај код глагола *попогледа*: Код двопрефиксалних глагола са префиксом *по-* појављује се дакле и семантичка компонента која указује на интензивирање радње: ’боље, пажљивије вршење радње, односно перцепције’: *Боље га позагледај*, *па че видиш квó му фáли* (РГЛ). Исто значење префикс *по-* уноси и кад су у питању лексема *попогледа*, *позáспре*, *поразглецује*: *Попогледај сúde рéдом – туј је негдé, нéје иштукло у бунар*; *Кат се попогледа у огледа́ло, чíни ву се да нéма поубава дево́ћа од њу* (РГЛ); *Позáспри га, немóј одмá да се залети́ш, па да ти је по́сле ђáвол крив што је ћóрав или ћóнав* (РГЛ). Лексема *пооср́не* има у свом значењу и сему ’понавља више пута’, ’више пута се обазре’, док лексема *пови́ди* има значење ’провери’, са семантичком компонентом ’провери нешто, са циљем да се увери’. Као последњи, четврти творбено-семантички тип глагола са префиксом *по-* и деминутивним значењем Жугић (2007а) наводи глаголске деминутиве од префикса *по-*, основе глагола с формантом *-к-* и инфиксалне морфеме *-ује/-ува-* типа *поглетку́је*. Такви су примери из наше грађе: *поглетку́је*, *поглéчкује*, *попи́нкује*, *пожма́вкује*, *поштíпкује*. Деминутивно-хипокористични карактер оваквих глагола јасан је и увидом у примере употребе: *Поглечку́ју се, али не проора́чују* (РГЛ). Као две битне карактеристике глагола овога типа Р. Жугић наводи „семантичку димензију деминутивности и итеративност у смислу глаголског вида” (2007а: 268). Наиме, тврдњу да је управо префикс носилац итеративне димензије ауторка види у томе што бисмо без префикса имали лексема са потпуно бесмисленим семантиком речи, каква је на пример **рипкује* од *порипкује* или **пивкује* (2007а: 268). Такав је случај и са наведеним глаголима перцепције из наше грађе: не постоје потврђени облици **жмавкује*, **глечкује*, **глетткује*.

Глаголи са префиксом *по-* чије се значење односи на визуелну перцепцију, могу дакле означавати појачани интензитет визуелне перцепције, поновно усмерену визуелну перцепцију перципијента или пак визуелну перцепцију која је представљена као ослабљена, недовољна, с мањим интензитетом, као процес са мањим или већим прекидима, о чему је било реч када је било говора о деминутивним формама глагола визуелне перцепције.

Префикс *пре-*. Са овим префиксом су глаголи: *прегліђа преглѣцује, прегрѣва, презѣбне, премазни, премазњује, премрзне, претишти, претлца*. Овај префикс у семантику глагола перцепције у дијалекатској лексици која је предмет наше пажње уноси семантичку компоненту 'превише, вршење радње у великој мери или примање сензорних утисака у превеликој мери': *прегрѣва, премрзне, претишти* 'утрне од притиска'. У неким лексемама уочава се и значење 'с краја на крај, обухватање': *премазни, премазњује*, док у семантику глагола *прегліђа* префикс *при-* уноси потпуно атипично значење у дијалекту. У семској структури ове лексеме присутна је сема 'недоступност, чежња': *Ћу посадим бостан кóлко за деца да има, да ми уну́чки не прегліђав у дру́ги кьд једѣв* (РГЈК).

Префикс *при-*. У перцептивној дијалекатској лексици коју у овом раду анализирамо префикс *при-* углавном модификује значење у смеру приближавања до трајног споја, причрвшћивањем, контактом и префигира глаголе ЛСГ тактилне перцепције: *прилѣни се, прилунси* 'приљуби', *приклта се, пригрне се, пригрта се, пригња́ви* (РГЛ). У другим лексичко-семантичким групама није овакав случај. Значење недовољности, односно непотпуности појављује се у лексемама: *припи́ца, приси́ра, прислу́шине, пригрѣје*, док код неких дијалекатских лексема овај префикс уноси значење ингресивности, тј. почетка вршења радње односно перцепције: *прика́ди, присмрдѣ, присрбѣ*, Једино код глагола *призрта* постоји значењска димензија пренаглашености: *Немој то́лко да приср́таш, че о́ћоравѣјеш* (РГЛ). У семантичкој структури једне групе издвојених глагола са овим префиксом појављује се семантичка компонента 'недовољно стварно': *приказује се* 'привиђа се', *приви́ди се, приви́цује се*: *Чове́к како́ се приближа́ва до рупу́ту, по́чне да лапѣје, па му се приви́цује и ма́ћа и ба́шта, и ба́ба и де́да, а све́ такво́ како́ је по́напред било́* (РГЛ).

Префикс *про-*. Према Клајну (2002: 275) префикс *про-* у свом основном значењу одговара предлогу *кроз*, са варијацијама проласка кроз нешто, прављење рупе, отвора; док је друго значење ингресивно. Поред тога што се њиме често означава сам почетак радње, како Клајн (2002: 276) тврди, „глагол може да обухвата и цео почетни период, тако да уз ингресивно, или уместо њега, имамо континуативно значење ...” док се „... из просторног значења могло развити и значење потпуног, исцрпног извршења радње”. Код неких глагола префикс *про-* означава само свршену радњу, како даље

објашњава Клајн (2002: 277). Издвојили смо неколико глагола са овим префиксом: *проба́ца, прогле́да, прола́ди се, прочу́је се*. У глаголу *прочу́је се* нема семантичких компонената које наводи Клајн, а за овај глагол у стандардном српском језику (*прочути се*) аутор наводи да излази из оквира описаних категорија. Таква је дакле ситуација и у дијалектима. У већини наведених глагола из лужничких говора (само је један пример из говора јабланичког краја) примећујемо димензију ингресивности: *прогле́да*. Изузеци су глаголи *проба́ца* и *прола́ди се*. Код прве лексеме постоји сема убода, отвора, а код друге се уочава континуалност: 'хлади се извесно време'.

Префикс *раз-*. У стандардном српском језику овај се префикс сматра најплоднијим префиксом, како у погледу броја аломорфа, тако и у погледу разноврсности значења (КЛАЈН 2002: 277). Наводи се шест аломорфа: *раз-*, *рас-*, *раш-*, *раж-*, *ра-* и *раза-*. Кликовац (1998: 154) као прототипско значење овог префикса описује „кретање од центра ка периферији”, при чему се оно грана на више подзначања, од којих су нека метафорична. У нашој грађи овим су префиксом префиксирани глаголи: *разгле́ћује, разгле́цује, разгле́цује се, разгребе́ се, разгу́ли се, разла́ди, распáри се, рашче́ша се, разгр́ћа се, разглі́ћа, раздрáпа се*. Само једна из ове групе односи се на густативну перцепцију. То је лексема *расквáси* и овде *рас-* означава почетак новог стања: 'окуси нешто сочно са много течности'. Код глагола код којих постоји субјекат перцепције означава почетак радње: *разгребе́ се* 'почне бесомучно да се чеше', *раздрáпа се, рашче́ша се, разла́ди се* с тим што бисмо у случају наведених глагола могли казати да се префиксом *раз-* не модификује семантика глагола у праву ингресивности, већ да постоји и једна додатна значењска нијанса која се тиче залажења у стање које је основним глаголом означено. Код глагола *разглі́ћа, разгр́ћа се, разгле́цује* префикс *раз-* уноси семантичку компоненту 'пажљиво, са свих страна гледа': *Евѐ разглі́ћам, ма́јке по обóр, одъ́мно нѐсѣм билá па ме мерáк свѐ да ві́дим*. У семантици глагола *разгу́ли, рашче́ша* и *разгребе́* уочава се значење које Клајн описује као кретање у различитим правцима (2002: 278) а које се у овом случају односи на контакт са кожом и задирање у кожу. У глаголу *разлы́гáви* семантика префикса указује на перцепцију промене конзистенције.

Префикс *с(а)-*. Овај префикс има четири аломорфа, а према Клајну (2002: 280) далеко најчешћи је *с-*, после њега по фреквенцији долази аломорф *з-*, затим *ш-*, док је дистрибуција аломорфа *са-* знатно сложенија. Из грађе издвајамо само лексеме из *Речника говора Лужнице*, јер глагола са овим префиксом који припадају семантичким групама глагола који су предмет наше анализе, није било. Са овим префиксом у Ћирићевом речнику нашли су се глаголи: *зга́ди се, згле́да се, згле́цује, згле́цује се, згме́чи, згме́чка, згмо́чи, згње́чи, згрéје се, згрéва, згу́ли се, скл́не се, саслу́ша, слéди се, смрз́не се, смла́чи се, скové се*. Приметно је да нема већих одступања у односу на стандардни језик када је у питању семантика префикса и модифи-

ковање значења основе. Ирена Грицкат (1966: 213) указује на то да у стандардном српском језику има доста глагола са овим префиксом у којима се значење основе модификују у правцу значења 'прављење нереда, поремећај, ломљење, сатирање'. У лужничком говору то су лексеме: *згмѣчи*, *згмѣчи*, *згњѣчи*, *згјули*. Примећујемо да се последња два глагола по свом облику и нису дијалекатске лексеме. Грицкат као једно од значења овог префикса наводи и 'умањење', 'сабијање', 'прелазак из течног у чврсто стање', што се може на пример илустровати лексемама: *слѣди се*, *смрзне се*, док се у глаголима *смлѣчи се*, *згрѣје се*, *згрѣва* указује на незнатну промену температуре. У глаголима *зглѣда се*, *зглецује се* назире се социјативно значење префикса.

Префикс у-. Овај префикс јавља се код многобројних глагола, према Клајновом (2002: 282) запажању, и то са значењем данашњег предлога. Веома је продуктиван у свим групама глагола чије се значење односи на перцепцију. Најпре наводимо све ексцерпирани глаголе, а затим их класификујемо према семантици префикса, односно модификацији значења основног глагола с обзиром на семантику префикса: *укочѣни се*, *умерѣше*, *услуша*, *ушићѣри се*, *ушвѣри се* (РГЈК); *убѣзди*, *убѣзди се*, *ублѣжи се*, *углѣда се*, *углѣцује*, *угорчи се* 'постане горак', *угрѣва*, *угрѣје се*, *удрвѣни се*, *ужљѣни се*, *узира се*, *успта се*, *успре се*, *укоравѣ се*, *уљигѣви се*, *упѣли се*, *усмрцује* 'загађује смрадом' (РГЛ). Префикс у- према Бабићу (1986: 492) може модификовати основа у правцу значења „потпуно обухваћање радњом, обухваћање са свих страна, у обиљу”. Ово значење проналазимо у глаголским лексемама: *умерѣше*, *убѣзди (се)*, *угорчи се*, *укоравѣ се*, *ућисѣли се*, *ужѣгне*, *упѣли се*, *упије се* 'припије се за кожу'. Клајн примећује да се слична дефиниција значења даје и у РМС и тврди да је у питању „прилично хетерогена категорија, јер сједињује глаголе конкретног и апстрактног значења, прелазне, непрелазне и повратне, фактитивне и оне који то нису” (2002: 283). И код глагола визуелне перцепције префиксираних ових префиксом постоји ово значење, с тим што се на неки начин семантика префикса прожима са семантиком основе па префикс у- само доноси сему дуготрајне управљености ка објекту: *углѣда се*, *углѣцује*, *ушвѣри се*, *ужљѣни се*. Глагол *услуша* није перцептивни глагол јер се овим префиксалом не означава звучна перцепција. Овај глагол има значење 'учинити нешто за некога (углавном старијег)’.

4. Закључна разматрања

Анализа глагола чулне перцепције заснована на грађи ексцерпираној из двају дијалекатских речника показала је да је највећи је број перцептивних глагола у лексичко-семантичким групама тактилне и визуелне перцепције када су у питању говори лужничког и јабланичког краја. Највећа значењска разноликост постоји у оквиру лексичко-семантичке групе глагола

визуелне перцепције. У овој ЛСГ већи је број глагола у чијој семантици се може уочити обележје [+ интенционалност]. Најмањи број лексема је за означавање аудитивне перцепције. У лексичко-семантичким групама који се односе на чуло вида и чуло слуха, два чула која се увек наводе као прва два у хијерархијском низу, постоје читаве скупине глагола за означавање квалитета визуелне, односно аудитивне перцепције, а посебно за означавање оштећења функције ова два чула. Разлог томе вероватно лежи у томе што су за функционисање човека ово два најважнија чула, те отуда и велики број лексема у дијалекту за означавање њихове дисфункционалности. У ЛСГ глагола олфакторне перцепције већи је број лексема са негативном експресивном вредношћу. Такве су на пример лексеме: *смрди*, *базди*, *бьзди*, *кади*, *кандише*, *заудара*, *усмрди се*, *засмрди*, *засмрђује* итд. У ЛСГ глагола густативне перцепције посебно су фреквентни глаголи субјективне оцене са префиксом *на-*, као што су на пример: *наблагњује*, *нагорчује*, *накисњује*, *наљућује*. Прва наша хипотеза била је да ће међу перцептивним глаголима најчешће успостављани парадигматски односи бити односи синонимије. И заиста, испоставило се да у свакој ЛСГ постоје синонимски низови лексема или већи број синонимских парова, што је опет последица исте архисеме и великог броја заједничких сема у семантичким структурама перцептивних глагола. Компоненцијална анализа показала је да међу њима често постоје разлике у значењским нијансама, што их у вечини случајева чини парцијалним синонима, мада има и оних које су у потпуности замењиви, као што су на пример: *присира*, *осира*, *наспра*; *слепеје*, *навицује*, *недовицује*; *изрэбри се*, *изрогљи се*. Чест је случај да се, иако су у питању синоними, једна од лексема издваја као лексема наглашеније експресивности: *свирка* и *свири*, *поглеткује* и *поглеђује* и сл.

Друга хипотеза од које смо кренули је да ће значајан део ове лексике чинити деминутиви, јер је употреба деминутива одлика дијалеката које смо истраживали. Из обају речника ексцерпиран је велики број деминутивних перцептивних глагола, те закључујемо да се у том погледу перцептивни глаголи не разликују битно од других класа глагола. За творбу деминутива користе се и суфиксација и префиксација. Велики је број ексцерпираних префиксала, што је и очекивано, с обзиром на то да се глаголи чулне перцепције не сматрају бројном класом глагола, какве су на пример глаголи говорења или глаголи кретања, па отуда и није било много различитих основних, базичних лексема у оквиру сваке лексичко-семантичке групе. Нешто је већа разноликост перцептивне глаголске лексике у *Речнику лужничког говора* него у *Речнику говора јабланичког краја*, посебно у лексичко-семантичким групама визуелне, аудитивне и тактилне перцепције. У првом речнику има више више лексема којима се означавају фазе слабљења визуелне перцепције: *заћоравјеје*, *ићоравјеје*, *навицује*, *ићорави се*, *недовицује*, *обневиди*, *слепеје*, *ослепеје*. Такође, забележене су и разноврсније форме, што условљава постојање си-

нонимских низова: *дозими, дозимеје, достудни, залади, застудеје*. Такав је случај и у синонимском низу лексема које за доминатну сему имају 'пиљи, пажљиво мотри': *zasípa, užípa се, узрта се, úspre се, ужљни се*. Иако су и један и други аутор истакли да су речници диференцијални у односу на речнике стандардног језика, овог принципа се доследније држала Радмила Жугић. Тако у РГЈК нису навођене лексеме као што су на пример: *слуша, мирише, замирише*, док су ове лексеме навођене у РГЛ. Чест творбени принцип код глагола чулне перцепције којима смо се у овом раду бавили је префиксација, а у дијалектима као што су призренско-јужноморавски и тимочко-лужнички уобичајена је појава двопрефиксалних глагола. И у лексичко-семантичким групама глагола чулне перцепције појавио се знатан број двоструко префиксираних глагола као што су: *понаспне, поосрне, попогледа, позагледа, позажми, поизгњаџи, попритисне итд*. Наведени двопрефиксалних глагола чулне перцепције забележени су у *Речнику говора Лужнице*, што значи да је овај тип глагола много заступљенији у РЛГ. Углавном су у питању глаголи код којих је први у линеарном низу префикс *по-*, који се показао као најпродуктивнији префикс у нашој грађи. Овај префикс углавном има функцију квантитативног темпоралног или количинског детерминатора, што се поклапа са разулатама других истраживања дијалекатске лексике (Жугић, Стојановић). Префикс *по-* сматра се најпродуктивнијим префиксом када је у питању префиксација глагола у стандардном српском језику, али и префиксација глагола у дијалекту. У том смислу се дакле ни глаголи перцепције у призренско-јужноморавском и тимочко-лужничком дијалекту не изузимају из тога. Остали продуктивни префикси у префиксацији глагола перцепције у дијалектима који су у овим раду били предмет наше пажње су: *о-, на-, из-, раз-, у-, при-, про-, пре-, с(а)-, од-, за-, до-*. Префикси модификују семантику основе тако што најчешће уносе неко од својих типичних значења, мада има и одступања од тога, као на пример код глагола *преглецује, преглеђује*.

Корпус нашег истраживања чинила су два дијалекатска речника, па би се то могло сматрати и ограниченошћу овог истраживања. За подробније закључке о дијалекатској перцептивној лексици требало би узети већи број дијалекатских речника, што би могао бити смер нашег даљег интересовања.

Цитирана литература

- АНАНЬЕВ, Г. Б. „Сенсорно-перцептивная организация человека.“ *Познавательные процессы: ощущения, восприятие* (1982): 7–31.
- АПРЕСЯН, Юрий Дереникович . *Интегральное описание языка и системная лексикография*. Москва: Школа «Языки русской культуры», 1995.
- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада. „Граматиализација семантичких обележја глагола визуелне перцепције у српском језику.“ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LXIV/1* (2021): 47–66.

- ГРИЦКАТ, Ирена. „Деминутивни глаголи у српскохрватском језику.“ *Јужнословенски филолог XXI* књ. 1–4 (1955/56): 45–96.
- ГРИЦКАТ, Ирена. „Префиксација као средство граматичке (чисте) перфектизације.“ *Јужнословенски филолог XXVII* (1966): 185–223.
- ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР, Јасмина. *Историјска лингвистика. Когнитивно-типолошке студије*. Сремски Карловци - Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2013.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Глаголски деминутиви с префиксом по- у призренско-тимочким говорима.“ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* (2007а): 257–271.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Двопрефиксални глаголски деминутиви с префиксом по- у призренско-тимочким говорима српског језика и бугарском језику.“ *Филолог, часопис за језик, књижевност и културу VI* 2015 12 (2015): 204–212.
- ЖУГИЋ, Радмила. „Семантичка диференцијација сложених глагола с префиксом из-“ *Зборник радова Филозофског факултета XXXVII* 2007б: 89–99.
- ИВИЋ, Милка. „Релевантна улога чула мириса егземплификована српским језичким фактима.“ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, бр. 50* (2007): 297–301.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику – први део: слагање и префиксација*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Матица српска, 2002.
- МАРКОВИЋ, Жељко. „Аргументи глагола визуелне перцепције.“ *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, LV/2* (2012): 71–84.
- ПОПОВИЋ, Драгана. *Предикати перцепције у руском и српском језику (докторска дисертација)*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2016.
- РИСТИЋ, Стана. „Глаголи визуелне перцепције у српском језику.“ *Зборник радова „Књижевни (стандардни) језик и језик књижевности”, књ. 1*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2011. 33–41.
- СТОЈАНОВИЋ, Милица. „Полипрефигирани глаголи у говору тимочког краја.“ *Дијалекти српског језика: истраживања, настава, књижевност 1 – Зборник радова с међународног скупа одржаног 11. и 12. априла 2014. године у Лесковцу*. Ур. Радмила Жугић. Лесковац – Врање: Лесковачки културни центар – Педагошки факултет у Врању, 2016. 319–330.
- СТОЈАНОВИЋ, Милица. *Полипрефиксирани глаголи у српском језику (докторска дисертација)*. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2016.
- БАБИЋ, Стјепан. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1986.
- OGNJENović, Predrag. *Psihologija opažanja*. Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2007.

SAMARDŽIĆ, Ana. „Semantika glagola gustativne percepcije u srpskom i rumunskom jeziku.“ *Romanoslavica Vol. LIV, No. 4* (2018): 104–123.

Извори

ЖУГИЋ, Радмила. *Речник говора јабланичког краја*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2005.

ЋИРИЋ, Љубисав. *Речник говора Лужнице. Српски дијалектолошки зборник LXV/2*. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ, 2018.

Danijela Z. Radovanović

VERBS OF SENSORY PERCEPTION IN THE SPEECHES OF LUŽNICA AND THE JABLANICA REGION FROM A SEMANTIC-DERIVATIONAL PERSPECTIVE

The subject of this paper is a semantic-derivational analysis of verbs of sensory perception in the Timok-Lužnica and the Prizren–South Morava dialect. The verbs included in the corpus were extracted from Ljubisav Ćirić's *Rečnik govora Lužnice* and Radmila Žugić's *Rečnik govora jablaničkog kraja*. A lexico-semantic analysis of verbs of visual, auditory, olfactory, gustative and tactile perception was carried out, with the largest number of lexemes coming from the lexico-semantic groups of tactile and visual perception, while verbs of auditory perception ranked lowest in terms of frequency. The most frequently observed lexical relations among the examined lexemes were those of synonymy. A significant portion of the perceptual lexicon of the dialect was comprised of diminutive verbs. A lot of prefixed variants of the base verbs were observed in the corpus, with *po-* being the chiefest among the prefixes, as well as often being the first in a succession of prefixes found in verbs of perception that have multiple.

Key words: verbs of perception, semantic-derivational analysis, lexico-semantic group, prefixed verbs.